

Глава 14

РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ: НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У НОТАРІАТІ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТІ СУДДІ

БОНДАРЄВА Марія¹

ШМАРЬОВА Тетяна²

1. Вступ

Ювілей незалежності України, який відзначається у цьому році, є мірилом здобутків країни за останні 30 років. Але ще більше — дороговказом для подальшої кропіткої роботи, аби святкування не обмежились виключно святковими реляціями.

Як показує історія, українська проблема невисокого рівня довіри населення до судової влади не є аж такою унікальною, інакше не виник би й не був би прийнятий та визнаний громадянами різних країн рух ABC, а сама ідея «кількох» або «багатьох дверей» до правосуддя не набула б такого поширення у світі, який прийнято називати цивілізованим.

Останнім часом Україна зробила величезний крок вперед не тільки й не стільки у запозиченні вдалого досвіду зарубіжних країн (зокрема, у сфері судочинства), скільки в його осмисленні, гармонізації з діючою правовою системою й упровадженні у практичну площину. Як говорить народна мудрість, велика дорога починається з першого кроку.

¹ Кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

² Кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Відправлення правосуддя належить до внутрішніх функцій держави. А наразі до виконання цієї державної функції висуваються досить суворі вимоги: держава має забезпечити вільний та рівний доступ до правосуддя¹, а саме правосуддя має бути швидким, справедливим та таким, що викликає довіру суспільства.

Очевидно, якість та ефективність правосуддя завжди викликала питання й нарікання в суспільстві, а також бажання привнести зміни на краще. Саме тому звернулись до медіації і медіативних технік, а також до запровадження їх при вирішенні спорів.

Медіація традиційно розуміється як один з найпоширеніших й визнаних світовою практикою ефективних засобів позасудового врегулювання спорів, зокрема, цивільних. Медіація засновується на конфіденційності й універсальності, сприяє зменшенню часових і майнових витрат, сприяє швидкості вирішення спору². І, враховуючи добровільний характер участі в процесі медіації і впливу на обрання посередника на основі особистої довіри, — має високий ступінь вірогідності як ухвалення взаємовигідного рішення, так і його виконання. При цьому, що важливо, між людьми зберігаються позитивні або нейтральні стосунки, адже конфлікт остаточно вичерпується, й особа сприймає його вичерпання як справедливий для себе результат (або як результат компромісу, внутрішньо для неї прийнятний), а не як насильство над собою. І такі психологічні й соціологічні підвали, з-поміж іншого, можуть укріпити фундамент до правосуддя, держави та її правової системи.

Український законодавець на рівні процесуальних кодексів закріпив процедуру врегулювання спору за участю судді — симбіоз медіативного й умовно-примусового способу правового врегулювання спорів. Даний інститут є новелою, а його застосування викликає багато питань і суперечок у наукових колах і серед практиків, чому, з-поміж іншого, присвячено наукову розвідку.

Дослідження присвячене аналізу законодавства, практики, тенденцій і очікувань запровадження медіативних технік та примирних процедур.

¹ 17 Goals of Sustainable Development. Goal 16 // United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16> (Last accessed: 21.09.2021); Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

² Альтернативне вирішення спорів : підручник / за заг. ред. Ю. Д. Притики. Київ : Дакор, 2021. 436 с.; Prytyka Y., Izarova I., Kravtsov S. Towards Effective Dispute Resolution: a Long Way of Mediation Development in Ukraine. *Asia Life Sciences*. 2020. Vol. 29, Iss. 1. P. 387–397.

2. Застосування нотаріусами медіативних технік: актуальні проблеми нотаріальної практики

Переваги альтернативного врегулювання спорів у контексті юридичних процесів очевидні, а нотаріальна діяльність, будучи безспірною і спрямованою на охорону прав, інтересів учасників цивільних правовідносин, органічно узгоджується з необхідністю застосування окремих методів та інструментарію загальної медіації. Тож взаємозв'язок нотаріальної процесуальної діяльності і примирних процедур, що можуть реалізуватися в межах нотаріальної процедури як складової останньої, заслуговує окремого дослідження.

Інтегрування медіації у тканину нотаріального процесу може бути оцінено з позицій визначення місця і завдань медіативної функції в системі функціоналу нотаріату, а також аналізу доцільності та потенційної ефективності застосування нотаріусами методів медіації у контексті нотаріальних процедур.

Дане дослідження виконане, у тому числі, з урахуванням теоретичних і теоретико-практичних розробок таких науковців, як: Біцай А. В.¹, Голубева Н. Ю.², Горбань Н. С.³, Дякович М. М.⁴, Кисельова Т. С.⁵, Ерьоменко Г.⁶, Ізарова І. О.⁷,

¹ Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 19 с.

² Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2021. 344 с.

³ Горбань Н. С. Медіація в діяльності нотаріусів України: теорія і практика. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 4. С. 27–32.

⁴ Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137–139.

⁵ Інтеграція медіації в судову систему України : програм. док. / підгот. Т. Кисельова. Київ : Рада Європи, 2017. 30 с. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-T.-Mediation-Integartion-UKR.pdf> (дата звернення: 21.09.2021).

⁶ Ерьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні // Український центр медіації : офіц. сайт. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectvyv.pdf> (дата звернення: 21.09.2021).

⁷ Поширення литовського досвіду альтернативного вирішення спорів в Україні : зб. наук. пр. учасників міжнар. семінару (Київ, 22 жовтня 2020 р.) / за заг. ред.: І. Ізарова, В. Некрошюс. Київ : Дакор, 2020. 142 с.; Nekrošius V., Vėbraitė V., Izarova I., Prytyka Y. Legal, Social and Cultural Prerequisites for the Development of ADR Forms in Lithuania and Ukraine. *Teise*. 2020. Vol. 116. P. 8–23. DOI: 10.15388/Teise.2020.116.1; Prytyka Y., Izarova I., Kravtsov S. Towards Effective Dispute Resolution: a Long Way of Mediation Development in Ukraine.

Красіловська З. В.¹, Кривцова В. М.², Огречук Г. О.³, Поліщук М. Я.⁴, Притика Ю. Д.⁵, Спектор О. М.⁶, Фурса С. Я.⁷, Ясіновський І. Г.⁸

Робота з розширення сфери застосування медіації проводиться в зарубіжних країнах із середини 90-х років ХХ століття. Так, на 23-му Конгресі Міжнародного Союзу Нотаріату (Афіни, 2001 р.) зазначалося: «Нотаріус в силу своїх професійних обов'язків повинен приводити різні інтереси сторін до одного знаменника, і нотаріус більше, ніж представники інших юридичних професій, призначений бути медіатором». Директива Європейського парламенту та Ради № 2008/52/ЄС (Страсбург, 21.05.2008 р.) «Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах» визначає медіацію як «організований процес, яку б назву він не мав, у якому дві або більше сторін намагаються добровільно досягнути вирішення свого спору за допомогою посередника»⁹. Сьогодні нотаріуси країн латинського типу організації застосовують медіативний інструментарій у своїй професійній діяльності, а в деяких країнах навіть допускається суміщення в одній особі нотаріуса і адвоката, нотаріуса і радника з правових питань.

В Україні йде активна робота щодо регламентації та правового забезпечення застосування медіації¹⁰. 7 серпня 2019 р. було підписано Конвенцію

¹ Красіловська З. В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. Одеса, 2017. 20 с.

² Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.

³ Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.

⁴ Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 18 с.

⁵ Притика Ю. Д. Медіація в нотаріальній діяльності (досвід Німеччини). *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 3. С. 60–66.

⁶ Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 18 с.

⁷ Фурса С. Я. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 5–9.

⁸ Ясіновський І. Г. Імплементація процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.

⁹ Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах : Директива Європ. парламенту та Ради № 2008/52/ЄС (Страсбург, 21.05.2008 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (дата звернення: 21.09.2021).

¹⁰ Drozdov O., Rozhnov O., Mamnitskyi V. Mediation and Court in Ukraine: Perspectives on Interaction and Mutual Understanding. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3, Iss. 11. P. 181–190. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.3-n000082.

Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію), ратифікація та імплементація якої потребує прийняття спеціального закону. Відповідно 19.05.2020р. було прийнято за основу проєкт Закону України «Про медіацію» № 3504¹, ухвалений у першому читанні 15.07.2020 року.

Дискусійність питання здатності нотаріуса виконувати медіативну функцію проявляється в площині двох основних підходів: нотаріус органічно використовує методи, прийоми, технології медіації при реалізації нотаріальної функції; медіація — це окремий специфічний вид діяльності, здійснення якого означає вихід нотаріуса за межі його компетенції.

На нашу думку, медіативна функція, з практичної точки зору, вже реалізується нотаріусом у повній мірі. Одним з основних принципів латинського нотаріату є принцип попередження судових спорів за допомогою нотаріальної процедури². Діяльність нотаріуса, довіра до якого базується на його неупередженості, підпорядкованій специфічній процедурі, професійній етиці, нотаріальній таємниці, дещо подібна до діяльності примирювача (посередника, медіатора), а принципи медіації поглинаються принципами нотаріальної діяльності. І нотаріус і медіатор у м'якій формі сприяють вирішенню конфліктної ситуації між сторонами. При цьому нотаріус, на відміну від медіатора, є професійно компетентним з усього комплексу питань у сфері правового регулювання певних правовідносин: комплексність нотаріальної процедури в межах кожного окремого нотаріального провадження означає правове супроводження всього масиву правовідносин на всіх етапах реалізації прав та інтересів їх суб'єктів — від правої консультації, збору документів, перевірки їх достовірності, правового консультування, вирішення (залагодження) правових ситуацій з ознаками конфліктності й до оформлення прав та їх державної реєстрації. Таким чином, має смисл вести мову про органічне інтегрування посередницьких процедур у нотаріальну діяльність.

Примирні процедури (медіація) можуть розглядатися як процедури врегулювання розбіжностей (а не тільки врегулювання спорів), які відбуваються конфіденційно, добровільно з боку сторін, реалізуються незалежним та неупередженим суб'єктом, наприклад, нотаріусом, у межах здійснення ним

¹ Про медіацію : проєкт Закону України від 27 берез. 2015 р. № 2480 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 21.09.2021).

² Фундаментальні принципи системи латинського нотаріату : (затв. Асамблеєю нотаріатів — членів Міжнар. союзу нотаріату, Рим, Італія, 8 листоп. 2005 р.) // Нотаріальна палата України : офіц. сайт. URL: <https://npu.ua/palata/uinl> (дата звернення: 21.09.2021).

нотаріальної діяльності. Професійна нотаріальна спільнота з очевидністю має оцінювати перспективні форми, інструментарій як примирних процедур, що можуть реалізуватися в межах нотаріальної процедури, так і форми їх взаємодії із загальними медіативними процедурами. При цьому важливо відмітити, що примирювальний (медіативний) елемент у структурі нотаріальної діяльності не вступає в конфлікт з іншими формами примирних процедур (наприклад, досудових чи судових).

Нотаріальна і медіативна діяльність мають дещо різні цілі: відповідно надання прав та фактам юридичної вірогідності і вирішення конфлікту. Проте метою застосування нотаріальної медіації є досягнення взаємовигідного для сторін результату, уникнення необхідності звернення сторін до суду в разі виникнення конфліктної ситуації в нотаріальному провадженні.

Таким чином, нотаріальна діяльність не конкурує з примирними процедурами, а, скоріше, містить їхні елементи, які органічно вплетені в тканину нотаріальної процедури і в її контексті проявляються як специфічні технології, що їх застосовує нотаріус. Медіація, що застосовується нотаріусом при вчиненні нотаріального провадження, класифікується як інтегрована (на відміну від приватної медіації) і включає специфіку нотаріальної процедури.

Якщо адаптувати Гарвардську концепцію безпрограшних переговорів (win-win), описану професорами Гарвардського університету Роджером Фішером та Уільямом Юрі в книзі «Шлях до згоди, або перемовини без поразки» (1981 р.)¹, до нотаріальної медіації як елементу нотаріальної процедури, то остання скоріше має включати такий метод медіації, як врегулювання спору і досягнення розумного задоволення інтересів при гідних позиціях обох сторін, ніж його вирішення. При такому способі врегулювання конфліктної ситуації у процесі нотаріус аргументує позиції кожної із сторін, які досягають згоди в результаті дискусії, а не тиску, концентрує сторони на їх інтересах, а не на позиціях, спрямовує сторони до обговорення їх інтересів, розробляє і пропонує багатопланові варіанти вирішення ситуації, застосовує спільний зі сторонами аналіз проблем. Усе це характеризує так звані конструктивні (раціональні) переговори, які задумувалися авторами концепції як альтернатива переговорам м'яким, участь у яких беруть друзі, а метою є угода, і жорстким — за участі противників, які прагнуть перемоги.

¹ Фішер Р., Юрі У. Путь к согласию, или переговоры без поражения / пер. с англ. А. Гореловой. Москва : Наука, 1992. 158 с.
Див. також: Турканова В. Ефективне врегулювання спору: основні підходи до визначення у світі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 60–64. DOI: 10.17721/1728-2195/2020/3.114-12.

Етапність (стадійність) медіативної діяльності включає аналіз конфлікту, обставин його виникнення, правову оцінку ситуації з визначенням перспектив її вирішення, розробку стратегії подальших дій щодо врегулювання конфлікту, підготовку пакета документів, необхідних для вирішення конфлікту, в тому числі, обґрунтованих пропозицій. Якщо проаналізувати етапи медіації через призму нотаріальної діяльності та її стадійності, то можна дійти цікавого висновку — етапи медіативної процедури охоплюються нотаріальною процедурою. Конкретизація змісту примирювальних заходів, що їх вживає нотаріус, на кожній зі стадій нотаріального провадження визначається суттю вчинюваного нотаріального провадження, конкретними обставинами справи. Для подолання у нотаріальній практиці складнощів, а надто тих, що зумовлені людським фактором і, зокрема, емоційною складовою, яка набуває особливого значення, іноді більш вагомого, ніж обставини справи і приписи закону, нотаріус, який виступає у ролі посередника, найчастіше при вирішенні конфліктів зі спадковим чи сімейним «елементом», має це враховувати і певною мірою бути ще й психологом. Сторони такого роду конфліктів часто не оцінюють потенційні можливості реалізації своїх прав та інтересів у конкретній правовій формі, а керуються емоціями, відчуттями, спогадами, образами. Нотаріус, будучи водночас і посередником, повинен володіти техніками та навичками оцінки позицій учасників потенційно конфліктної (суперечної) ситуації, визначення їх цілей та інтересів, оцінки перспектив конфлікту та доцільності застосування методів його врегулювання. У деяких випадках може йтися про необхідність фіксації, оформлення правових позицій сторін чи правової позиції нотаріуса щодо конфлікту (відмова у вчиненні нотаріальної дії, відкладення чи зупинення нотаріального провадження).

Медіативна діяльність спрямована на вирішення конфлікту, під яким в психології розуміється природне зіткнення інтересів людей у процесі їх життєдіяльності¹. При вчиненні нотаріального провадження виникають різні правові ситуації, в тому числі й такі, що можуть бути визначені як конфліктні, суперечні або навіть спірні. За наявності ознак спору про право нотаріальне провадження нотаріусом зупиняється, а заінтересовані особи спрямовуються до суду. Недосягнення критичної «спірності» у правовідносинах за відсутності узгодженості правових позицій сторін означає можливість застосуванням нотаріусом повного переліку медіативного інструментарію в межах нотаріальної процедури, з метою запобігання можливому судовому процесу і мінімізації негативних наслідків від вчиненого нотаріального провадження. Так, нотаріус роз'яснює, переконує, складає проєкти документів, консультує з правових питань. Невід'ємною частиною нотаріальної

¹ Бондарєва М. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4–7.

процедури є елементи медіації (примирення, узгодження), зокрема, при посвідченні договорів довічного утримання (ренти), спадкових договорів, сімейних, особливо аліментних договорів, договорів в корпоративній сфері, в сфері бізнесу. значимим У контексті нотаріальної процедури елемент примирення відчутно проявляється при вчиненні спадкових нотаріальних проваджень, а саме при видачі свідоцтв про право на спадщину, поділі спадкового майна, вжитті заходів щодо охорони спадкового майна тощо.

Доцільність застосування методів посередництва визначається нотаріусом у кожному конкретному випадку, проте особливо ефективним воно виявляється, якщо в майбутньому сторони можуть мати тісні ділові чи особисті, сімейні відносини, або якщо сторони не заінтересовані у публічному судовому розв'язанні їх конфлікту, чи конфлікт зачіпає чуттєві для сторін питання.

Проблемними точками в нотаріальній процедурі в даній категорії справ можуть бути ситуації, коли чинне законодавство не усуває сумніви учасників конфліктної ситуації у змісті їх взаємних прав та обов'язків: фінансові питання; психологічні проблеми взаємовідносин родичів; визначення меж спадкової маси та кола осіб, що беруть участь у спадковому наступництві; конфлікти між співвласниками майна і потенційними спадкоємцями, проблеми тлумачення заповіту спадкоємцями; конфлікти між спадкоємцями і нотаріусами тощо.

У цілому застосовування примирних методик, спрямованих на врегулювання суперечок, що виникли між, наприклад, спадкоємцями щодо поділу спадкового майна, чи спадкоємцями і кредиторами спадкодавця, чи спадкоємцями і легатаріями, виглядає потенційно корисним і може привести до очікуваного позитивного результату — завершенню нотаріального провадження ухваленням нотаріального акта. Нотаріус природно виступає посередником при вчиненні будь-якого нотаріального провадження, складовими процедури вчинення яких є формалізація його процесуальних дій, обов'язковість встановлення справжнього волевиявлення відповідних осіб, встановлення фактичних обставин справи. Сторонам правочину, спадкоємцям, іншим заінтересованим особам при цьому відомо про спеціальний статус нотаріуса як неупередженого професійного юриста, зобов'язаного зберігати професійну таємницю що, в свою чергу, означає підвищений ступінь довіри до нього. У спеціальній літературі з проблематики медіації остання типологізується як «медіація при укладенні угод» чи, іншими словами, медіація досягнення згоди за відсутності конфлікту. Протилежним названому є тип медіації, яка застосовується вже після виникнення конфлікту — «медіація при вирішенні конфліктів»¹.

¹ Техника ведення переговорів нотаріусами : практ. пособие / отв. ред. Р. Вальц ; пер. с нем. С. С. Трушников. Москва : Волтерс Клувер, 2005. С. 142.

У даному разі і правова консультація нотаріуса як професійно неупередженої, нейтральної особи, і роз'яснення ним прав та обов'язків, суті та юридичних наслідків вчинюваного нотаріального провадження сторонам конфлікту, і сприяння їм у реалізації їх прав та охоронюваних законом інтересів здійснюється методом «нейтральної оцінки обставин» як методом альтернативного розв'язання спору. При врегулюванні конфліктів у спадкових провадженнях може бути корисним і такий метод посередництва, як проведення переговорів. Цей метод не потребує значних витрат з боку нотаріуса, як і відповідної регламентації і формалізації, як, власне, процедура медіації, яка в перспективі буде проводитися професійним медіатором. Під час переговорів, предметом яких є врегулювання розбіжностей і непорозумінь між суб'єктами спадкових та суміжних правовідносин, роль нотаріуса як їх координатора полягає у спрямуванні сторін до взаємовигідних рішень, очевидності для кожного їх власної вигоди від вирішення конфлікту. Нотаріус у даному випадку виступає і як психолог, і як юрист-консультант, і як власне нотаріус, який обмежений рамками процесуальної форми і професійної компетентності: він не тільки спостерігає за перемовинами, але й координує їх, відпрацьовує зі сторонами аргументи, роз'яснює положення законодавства, з'ясовує юридичну заінтересованість сторін, їхню волю.

3. Новела процесуального законодавства України: врегулювання спору за участі судді

15 грудня 2017 року набули чинності процесуальні кодекси в новій редакції. Всі вони, зокрема Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України),¹ були доповнені новим для українського права інститутом — врегулювання спору за участі судді².

Відповідні норми в ЦПК України розміщено в главі 4 Кодексу і передбачають такий алгоритм реалізації цієї примирної процедури.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.09.2021).

² На цю тему, зокрема: Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С. 33–44; Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 48–56. DOI: 10.18524/2411-2054.2019.34.169533; Мамницький В. Ю., Беле О. В., Дулепа В. П. Медіація в цивільному процесі: перспективи запровадження в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 59–63.

Врегулювання спору за участі судді здійснюється за згодою сторін, але не допускається за умови вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору.

Врегулювання спору за участі судді проводиться до початку розгляду справи по суті за ухвалою суду, якою провадження у такій справі зупиняється. У разі недосягнення мирного врегулювання спору й закінчення процедури повернення до неї неможливе через пряму законодавчу заборону.

Припинення врегулювання спору за участі судді відбувається з настанням однієї з передбачених частиною 1 статті 204 ЦПК обставин: подання стороною відповідної заяви, завершення встановленого для проведення процедури 30-денного строку (строк продовженню не підлягає), за ініціативою суду — у разі затягування з боку будь-якої сторони, укладення сторонами мирової угоди, відмови від позову, визнання позову або подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду.

Законодавець передбачив, що власне процес врегулювання спору здійснюється у процесуальних формах спільних та (або) закритих нарад, які можуть відбуватися також у формах відеоконференцій.

Роль власне судді вкладається у таку формулу. Суддя:

- «спрямовує проведення врегулювання спору за участі судді» (ч. 2 ст. 203 ЦПК України);
- «під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору» (ч. 4 ст. 203 ЦПК України);
- «під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних справах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору» (ч. 5 ст. 203 ЦПК України);
- «під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі» (ч. 6 ст. 203 ЦПК України)¹.

Під час нарад за участю судді не ведеться протокол та не здійснюється фіксація процесу технічними засобами; використовувати портативні аудіотехнічні

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Ст. 203, ч. 6.

пристрої, здійснювати будь-яку фіксацію прямо заборонено нормою ч. 9 ст. 203 ЦПК України.

У разі, якщо внаслідок проведення процедури примирення сторін (або інших наслідків у вигляді відмови від позову, залишення позову без розгляду, визнання позову) не досягнуто, провадження у справі поновлюється, і справа передається на авторозподіл для розгляду її іншим суддею.

З одного боку, таку новелу слід привітати, оскільки вона йде у фарватері світової тенденції ширшого запровадження у практичну площину альтернативних методів врегулювання спорів. Як відомо, ще у 1976 р. на конференції на честь Р. Паунда було створено політичну платформу руху альтернативного вирішення спорів (ABC). На цій конференції Ф. Сандер запропонував концепцію «суду з багатьма дверима». Основною ідеєю доповіді Ф. Сандера була заміна концепції «одних дверей» (до справедливості — через судовий процес, що не завжди може бути ефективним) на концепцію «кількох дверей» (активного застосування альтернативних судовому способу вирішення спору методів, зокрема, врегулювання спору за допомогою медіації)¹.

Варто звернути увагу на суто термінологічні розбіжності, які, однак, висвітлюють суть: при вирішенні спорів у порядку судового провадження застосовують словосполучення «вирішення спору», посиляючись на певний вольовий момент у процедурі: існує особа, наділена правом спір вирішувати, а його сторони у такому випадку зобов'язані приймати вирішене. Натомість словосполучення «врегулювання спору» свідчить про досягнення певного компромісу, базованого на добрій волі сторін.

Цувіна Т. А. «з точки зору інтегрованості, зв'язку з цивільним процесом» запропонувала концепцію поділу медіації на присудову (судову) та досудову. «Присудова медіація (court-related mediation, court-annexed mediation) — один із видів медіації, що проводиться після звернення особи до суду та інтегрована у цивільне судочинство, на відміну від досудової медіації, що проводиться без звернення до суду»². Вчена виділила зовнішню присудову медіацію (справа передається на розгляд обраного сторонами медіатора, який не є суддею або працівником суду) та внутрішню присудову медіацію (розгляд справи медіатором, в ролі якого виступають інший суддя-медіатор або працівник суду)³.

¹ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред.: Н. Крестовська, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

² Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України / Т. А. Цувіна // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 196–197.

³ Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до*

У світлі всього зазначеного варто зрозуміти, що являє собою новий інститут врегулювання спору за участі судді як складова, органічна й невід'ємна частина цивільного процесуального законодавства України. Іншими словами, якою є правова природа процедури врегулювання спору за участі судді, у тому числі — щодо її відповідності задекларованим завданням й основним засадам цивільного процесу.

Суддею Верховного Суду Лесько А. О. зроблено аналіз численних на сьогодні концепцій правової природи процедури врегулювання за участю судді¹:

- він вважається інститутом примирення сторін (О. Ю. Одосій);
- є самостійним видом примирювальних процедур, новим елементом господарської юстиції, який спрямований на пошук консенсусу та спільне врегулювання спору його сторонами (Т. С. Федорова);
- є судовою медіацією в господарському процесі (О. Р. Кібенко);
- є відносно самостійною системою правових норм, «відокремлених у межах цивільного процесуального права, які регулюють специфічну групу суспільних відносин. Дана сукупність правових норм має властивості міжгалузевого інституту з огляду на спільність правової природи примирення сторін, тотожність завдань, що стоять перед судом, засоби їх досягнення, порядок здійснення і однорідність змісту правових норм» (О. В. Горецький)²;
- є квазі-медіацією (Д. С. Коноваленко, О. Є. Блажівська).

Авторка вказує, що вона солідаризується з останньою позицією й резюмує: «за правовою природою процедуру врегулювання спору за участю судді слід вважати самостійним видом провадження цивільного судочинства, що існує поряд із позовним, окремим та наказним провадженням, якому притаманна визначена Кодексом процесуальна форма»³. Поряд з тим така процедура слугує тим самим (єдиним) завданням цивільного судочинства, будучи «альтернативною позовному провадженню судовою процедурою»⁴.

Таким чином, правова природа процедури врегулювання спору за участю судді визначена авторкою за ознаками відповідності завдань та правової форми. Разом із тим варто відмітити, що ч. 2 ст. 2 ЦПК України з-поміж основних засад (принципів) цивільного судочинства зазначено: гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 197.

¹ Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. С. 52.

² Цит. за: Там само. С. 52.

³ Там само. С. 54.

⁴ Там само.

змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність тощо. Тому варто припустити, що дії сторін у справі в порядку ст. ст. 206, 207 ЦПК України (відмова позивачем від позову, визнання позову відповідачем, укладення сторонами мирової угоди) є продуктом реалізації процесуальних прав у цивільному процесі, заснованому саме на перерахованих вище принципах.

Окрім того, ч. 1 названої статті зазначено, що «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави»¹. Йдеться саме про вирішення спорів, а не про їхнє врегулювання в рамках примирних процедур.

Практиків, які намагаються зрозуміти правову природу врегулювання спору за участю судді жорстко у прив'язці до норм ЦПК України, можна зрозуміти. Згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України їх повноваження визначено через позитивну регламентацію: в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України². Водночас ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства»³. І, аналізуючи у сукупності з нормами ст. 2 ЦПК України, здійснюються для досягнення передбачених Кодексом завдання на основі визначених Кодексом принципів (основних засад).

Щодо процедури врегулювання спору за участю судді, то до неї складно застосовуються (або застосовуються особливим чином) принципи пропорційності, змагальності та диспозитивності (в окремих аспектах) в розумінні ст. ст. 11, 12, 13 ЦПК України, а також гласності судового процесу в розумінні ст. 7 ЦПК України. Хіба що суто термінологічно визнати передбачені ч. 1 ст. 203 ЦПК України спільні та (або) закриті наради закритими засіданнями, на які, теоретично, можуть не поширюватися загальні правила, притаманні для звичайних засідань. Очевидно, процедуру, здійснювану в рамках одного процесу, але на підставі відмінних, прямо не зазначених в законі (хоча б як виняток) принципів, складно назвати бездоганною — з точки зору її правової регламентації.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Ст. 2, ч. 1.

² Конституція України : прийнята на 5-й сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.09.2021).

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Там само. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 21.09.2021)).

На невідповідність форм закритих нарад іншим нормативно-правовим актам звернула увагу О. С. Можайкіна, проте, як видається, під іншим кутом зору: «отже, можна зробити висновок, що спільні наради повинні мати закритий характер»¹ — відповідно до принципу конфіденційності інформації, поширеної під час реалізації процедури врегулювання спору за участю судді. І далі: «закриті зустрічі (наради) є однією з ознак конфіденційності, а тому визначення її як форми врегулювання спору за участі судді в цивільному процесуальному законодавстві є неправильним і таким, що суперечить іншим нормативно-правовим актам»².

Отже, авторка ґрунтує свій висновок на тому, що одним з основних принципів, вживаних у рамках процедури врегулювання спору за участю судді заходів є принцип конфіденційності — протилежний принципу відкритості судового процесу. При цьому вона посилається на роботи й інших науковців — А. В. Біцай та Н. М. Грень, роблячи висновок про віднесення процедури врегулювання спору за участі судді радше до медіативних (у буквальному розумінні слова), а не примирних у рамках діючого судового процесу. Із розумінням того, що норма ч. 7 ст. 7 ЦПК України регулює виняток, а не норму, з такими висновками, очевидно, можна погодитися.

У практичній площині примирні заходи відрізняються від медіативних, оскільки³:

- у процедурі врегулювання спору за участі судді «останній не є посередником сторін конфлікту»;
- процес медіації передбачає вільне обрання сторонами спору посередника у його вирішенні, у той час як за процедурою, визначеною главою 4 ЦПК України, діє суддя, у чиему провадженні знаходиться судова справа, але «поза судовим розглядом і з попереднім зупиненням провадження у справі»;
- процедура медіації передбачає можливість відмови посередника від її проведення, у той час як суддя може реалізувати таку відмову виключно у формі самовідводу;
- в учасників медіаційного процесу більша варіативність обрання форм і методів вирішення конфлікту, самостійності у визначенні строків тривання альтернативного судовому заходу тощо;
- «метою врегулювання спору за участю судді є виключно спроба

¹ Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участі судді в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 79.

² Там само. С. 80.

³ За: Головачов Я. Врегулювання спорів за участю суддів: «Що?» і «Як?». *Юридична газета*. 2020. 12 трав. (№ 9). С. 34–36.

вирішити спір між сторонами до судового розгляду з метою економії часу та судових витрат сторін».

Можливо, сутність та якість запропонованої законодавцем моделі врегулювання спорів за участю судді, яка викликала більше дискусію теоретиків і практиків, аніж розуміння, можливо, інші причини (запровадження нових інститутів не завжди проходить рівно), але статистика застосування норм глави 4 ЦПК України судами України є далеко невітійною.

За словами заступника керівника департаменту аналітичної та правової роботи, начальника правового управління (IV) ВС М. Шумила, суди загальної юрисдикції в рік розглядають близько 1 мільйона справ. На тлі цього цифри застосування інституту врегулювання спору за участю судді є мізерними: у 2019 році до процедури вдалися у 50 випадках (у 12 з них процес виявився результативним); у 2020 році спостерігається зростання: серед 77 випадків застосування процедури сторони у 22 з них досягли примирення¹.

Можливо, укорінення й більший ефект від реалізації процедури врегулювання спору за участю судді залежить від позиції суду й конкретного судді (наразі питання, чи є обов'язком або правом суду запропонувати сторонам спору вдатись до такої процедури, залишається за рамками цього дослідження). Аналіз судової практики за Єдиним державним реєстром судових рішень свідчить, що окремі суди й судді мають вагому складову у тих випадках, коли згадана процедура була застосованою. Звертає на себе увагу судової практика судді Оболонського районного суду м. Києва Т. В. Андрейчука².

Процедури результативними не видались, власне, як і врегулювання спору за участі судді у справі № 756/15172/18³ — в межах визначеного законом 30-денного строку. Втім, у першому ж судовому засіданні у справі судом

¹ Медіацію доцільно запровадити в деяких категоріях сімейних, трудових, спадкових і земельних спорів — судді КЦС ВС // Судова влада України. Верховний суд. 2021, 27 лип. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1157851/> (дата звернення: 21.09.2021).

² Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 02 листопада 2018 р. у справі № 756/3340/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77568257> (дата звернення: 21.09.2021); Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 26 лютого 2020 р. у справі № 756/16430/17 // Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87844852> (дата звернення: 21.09.2021); Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 19 листопада 2019 р. у справі № 756/10455/19 // Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85729804> (дата звернення: 21.09.2021).

³ Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2019 р. у справі № 756/15172/18 // Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85098503> (дата звернення: 21.09.2021).

затверджено укладену сторонами у справі мирову угоду¹. Ураховуючи близькість дат припинення процедури й поновлення провадження у справі (18 жовтня 2019 р.) та призначення першого засідання й затвердження мирової угоди (25 жовтня 2019 р.), можна припустити, що сторони не встигли протягом встановленого законом 30-денного строку підготувати й підписати мирову угоду. Втім, можливо, це є просто припущення, але є наочний результат.

Законодавцем не визначено сферу застосування інституту врегулювання спору за участі судді щодо категорій цивільних справ, і це дає простір суддівському баченню проблематики. У рамках засідання Міжрегіональної групи регіональних рад з питань реформи правосуддя «Медіація у цивільних справах» спільно з Українською академією медіації й проєктом ЄС «Підтримка реформ юстиції і правосуддя в Україні (Право-Justice)» 23 липня 2021 р. суддями Верховного Суду О. Білоконь, Г. Коломієць, А. Грушицьким, які брали в ньому участь, висловлено² такі міркування з питань сфери застосування інституту:

- у справах про визначення місця проживання дитини, один із батьків якої є іноземцем і проживає за кордоном;
- у трудових справах;
- в окремих категоріях спадкових спорів (якщо однією зі сторін спору не виступає держава).

У процесі засідання суддями було також висловлено позицію на користь запровадження досудової медіації.

4. Висновки

Щодо застосування нотаріусами медіативних технік зазначимо, що можливість виконання нотаріусом функцій, суміжних з основною нотаріальною функцією, зокрема примірювальної (медіативної), реєстраційної, консультативної, відповідає сучасній потребі нотаріальної практики у підвищенні попереджувальної функції нотаріату як органу безспірної юрисдикції. Тому використання потенціалу нотаріату як примирювача цілком залежить від позиції та активності нотаріальної спільноти. Ця функція як інструмент нотаріату в наш час набуває, як свідчить практика, все більшої актуалізації, сприяє

¹ Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 25 жовтня 2019 р. у справі № 756/15172/18 // Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85440961> (дата звернення: 21.09.2021).

² Медіацію доцільно запровадити в деяких категоріях сімейних, трудових, спадкових і земельних спорів — судді КЦС ВС.

підвищенню ефективності й значимості нотаріату як інституції, здешевленню нотаріальної процедури, скороченню строків вирішення нотаріальної справи, загальному зниженню спірності відносин цивільного обігу.

Розглядаючи медіативні техніки у процесі вирішення спорів, варто говорити власне про медіацію та примирні процедури, розділяючи їх. У цьому контексті необхідно ввести інститут позасудової медіації, заснований на класичних принципах: конфіденційності, довірительності й широких повноваженнях сторін спору щодо вибору посередника, засобів і способів врегулювання конфлікту, відмови від послуг посередника й його заміни, строків на примирення тощо.

Щодо запровадженого інституту врегулювання спору за участю судді, задля його ефективності й не перетворення на черговий паліатив, необхідне вжиття заходів щодо підготовки відповідних суддів-медіаторів (з можливим внесенням змін до законодавства стосовно передачі справи саме такому судді, а не призначуваному традиційним авторозподілом), а також підвищення довіри до судів і підвищення правової культури населення. Хоч звучить це давно і банально, але актуальності не втратило й донині.

Окремі питання застосування інституту врегулювання спору за участі судді, зокрема визначення питання його застосування до окремих категорій справ, можна залишити на розсуд суду.

Джерела

1. Альтернативне вирішення спорів : підручник / за заг. ред. Ю. Д. Притики. Київ : Дакор, 2021. 436 с.
2. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2021. 344 с.
3. Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 19 с.
4. Бондарєва М. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4–7.
5. Головачов Я. Врегулювання спорів за участю суддів: «Що?» і «Як?». *Юридична газета*. 2020. 12 трав. (№ 9). С. 34–36.
6. Горбань Н. С. Медіація в діяльності нотаріусів України: теорія і практика. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 4. С. 27–32.
7. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137–139.
8. Єрьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні // Український центр медіації : офіц. сайт. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvy.pdf> (дата звернення: 21.09.2021).
9. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С. 33–44.

10. Інтеграція медіації в судову систему України : програм. док. / підгот. Т. Кисельова. Київ : Рада Європи, 2017. 30 с. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-T.-Mediation-Integartion-UKR.pdf> (дата звернення: 21.09.2021).
11. Конституція України : прийнята на 5-й сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.09.2021).
12. Красіловська З. В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. Одеса, 2017. 20 с.
13. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.
14. Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 48–56. DOI: 10.18524/2411-2054.2019.34.169533.
15. Мамницький В. Ю., Беле О. В., Дулепа В. П. Медіація в цивільному процесі: перспективи запровадження в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 59–63.
16. Медіацію доцільно запровадити в деяких категоріях сімейних, трудових, спадкових і земельних спорів — судді КЦС ВС // Судова влада України. Верховний суд. 2021, 27 лип. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1157851/> (дата звернення: 21.09.2021).
17. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред.: Н. Крестовська, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
18. Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участі судді в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 77–81.
19. Огренчук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.
20. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 18 с.
21. Поширення литовського досвіду альтернативного вирішення спорів в Україні : зб. наук. пр. учасників міжнар. семінару (Київ, 22 жовтня 2020 р.) / за заг. ред.: І. Ізарова, В. Некрошюс. Київ : Дакор, 2020. 142 с.
22. Притика Ю. Д. Медіація в нотаріальній діяльності (досвід Німеччини). *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 3. С. 60–66.
23. Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах : директива Європ. парламенту та Ради № 2008/52/ЄС (Страсбург, 21.05.2008 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (дата звернення: 21.09.2021).
24. Про медіацію : проект Закону України від 27 берез. 2015 р. № 2480 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 21.09.2021).
25. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 21.09.2021).
26. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.
27. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 18 с.
28. Техника ведення переговорів нотаріусами : практ. посібник / отв. ред. Р. Вальц ; пер. с нем. С. С. Трушников. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 200 с.

29. Турканова В. Ефективне врегулювання спору: основні підходи до визначення у світі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 60–64. DOI: 10.17721/1728-2195/2020/3.114-12.
30. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 02 листопада 2018 р. у справі № 756/3340/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77568257> (дата звернення: 21.09.2021).
31. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2019 р. у справі № 756/15172/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85098503> (дата звернення: 21.09.2021).
32. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 25 жовтня 2019 р. у справі № 756/15172/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85440961> (дата звернення: 21.09.2021).
33. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 19 листопада 2019 р. у справі № 756/10455/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85729804> (дата звернення: 21.09.2021).
34. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 26 лютого 2020 р. у справі № 756/16430/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87844852> (дата звернення: 21.09.2021).
35. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию, или переговоры без поражения / пер. с англ. А. Гореловой. Москва : Наука, 1992. 158 с.
36. Фундаментальні принципи системи латинського нотаріату : (затв. Асамблеєю нотаріатів — членів Міжнародного союзу нотаріату, Рим, Італія, 8 листоп. 2005 р.) // Нотаріальна палата України : офіц. сайт. URL: <https://npu.ua/palata/wini> (дата звернення: 21.09.2021).
37. Фурса С. Я. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 5–9.
38. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Верховна Рада України : офіц. веб-портал парламенту України. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.09.2021).
39. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 196–197.
40. Ясіновський І. Г. Імплементация процедуры медиации в украинское законодательство: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.
41. 17 Goals of Sustainable Development. Goal 16 // United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16> (Last accessed: 21.09.2021).
42. Drozdov O., Rozhnov O., Mamnitskiy V. Mediation and Court in Ukraine: Perspectives on Interaction and Mutual Understanding. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3, Iss. 11. P. 181–190. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.3-n000082.
43. Nekrošius V., Vėbraitė V., Izarova I., Prytyka Y. Legal, Social and Cultural Prerequisites for the Development of ADR Forms in Lithuania and Ukraine. *Teise*. 2020. Vol. 116. P. 8–23. DOI: 10.15388/Teise.2020.116.1.
44. Prytyka Y., Izarova I., Kravtsov S. Towards Effective Dispute Resolution: a Long Way of Mediation Development in Ukraine. *Asia Life Sciences*. 2020. Vol. 29, Iss. 1. P. 387–397.